

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ

Валерій КЛИМОВ (Київ)

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В ЇХ СУТНОСТІ ТА ВИЯВАХ В УКРАЇНІ

Під міжконфесійними відносинами прийнято розуміти такі відносини, які виникають між офіційними чи неофіційними носіями різноконфесійних ідентичностей з широкого кола проблем власності, канонічного права, церковної організації, конфесійного співіснування в державі та суспільстві, взаємовідносин між церквами, духовенством та віруючими, невтручання у діяльність релігійних організацій інших конфесій, попередження конфліктності; з питань участі в спільних акціях загальнодержавного, релігійно-церковного, соціального, морально-патріотичного характеру тощо.

Кардинальні політичні зміни на політичній карті Європи, як видно з контексту Рекомендацій ПАРЄ, породили у країнах посткомуністичного простору, у т. ч. в Україні цілу низку проблем у релігійній і культурній сферах, суттєво ускладнили міжконфесійні відносини. Ці проблеми назагал негативно впливають на міжконфесійні відносини і пов'язані:

по-перше, із означенням і поглибленням релігійного і культурного поділу Європи після знищення "залізної завіси", з очевидною різницею двох християнських культур Європи (католицької та православної) як "дуже небезпечної перепони на шляху до єдиної Європи";

по-друге, з "виходом на поверхню в посткомуністичних країнах фундаменталістських і екстремістських тенденцій, активізацією спроб включити релігійні гасла й релігійні організації до процесу військової, політичної та етнічної мобілізації, поставити їх на службу войовничому націоналізму та шовінізму, а також політизації релігійного життя"⁸⁹;

по-третє, з виникненням у політично оновленій Європі "ситуації релігійного розмаїття", що породило у релігійному середовищі ланцюг конфліктів і ще рельєфніше висвітило давній дезбалансуючий і поки що невирішуваний конфлікт між "принципами демократії та прав людини, свободи совісті та релігії, з одного боку, і збереженням національної, культурної, етнічної й релігійної ідентичності – з іншого"⁹⁰;

по-четверте, з прагненнями ряду національних православних церков у контексті виникнення нових незалежних держав здобути власну незалежність чи змінити підпорядкування, що в частині випадків призводить до погіршення відносин цих церков зі своїми колишніми православними центрами і потреби виключити можливості урядового втручання в питання догматики, церковної організації та канонічного права⁹¹.

Міжконфесійні відносини в будь-якому суспільстві **складаються такими**, якими вони можуть бути за даних суспільно-політичних, економічних, правових, духовних, етнонаціональних умов існування конфесій в державі й соціумі. І вже в цих визначальних

⁸⁹ Див.: Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002). Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі // Правові основи свободи совісті, релігії та релігійних організацій. Міжнародні та українські правові документи. – К., 2002. – С. 62-63.

⁹⁰ Там само. – С. 63.

⁹¹ Там само. – С. 62.

суспільних координатах під дією релігійно-церковних чинників – ієрархів, кліру, віруючої спільноти, церковно-конфесійних структур та їх елементів, громадських об'єднань віруючих тощо – складається конкретизований характер міжконфесійних відносин (конструктивний чи деструктивний, толерантний чи конфліктний і ультимативний, відкритий для співпраці чи орієнтований на церковно-конфесійну автаркію, пасивний або активний у широкому діапазоні – від злагодженої співпраці до ворожнечі, нетерпимості й екстремізму щодо інших конфесій).

У той же час, розвитку міжконфесійних відносин в Україні перехідного періоду притаманна дія цілого ряду негативних причин об'єктивного та суб'єктивного характеру, що ускладнюють чи й загострюють відносини між конфесіями. Як і слід було очікувати, повнота забезпечення релігійної свободи, що почала реалізовуватися з 90-х років минулого століття разом з проголошенням незалежності України, водночас з істотними позитивними змінами у сакральній сфері, створила умови для виявлення, з одного боку, прихованих застарілих, з іншого - прояву нових проблем міжконфесійних відносин в українському суспільстві.

Узагальнюючи проблеми, невирішеність яких протягом останніх 16 років призводила чи призводить до ускладнення міжконфесійних відносин в Україні, є підстави виділити, як найбільш поширені, невирішені, а тому потенційно чи реально конфліктогенні, наступні проблеми:

- § відсутність взаємоузгодженої моделі об'єднавчого процесу в православ'ї і створення за результатами об'єднання на конфесійно-православній основі Української помісної православної церкви;
- § перебування в державній та комунальній власності частини культових будівель, господарських приміщень, майна, законними власниками яких є церкви та релігійні організації; наявність частини культових будівель, користування якими залишається невирішеним, є предметом міжконфесійних спорів; фінансово-матеріальна неспроможність частини конфесій самостійно вирішити питання будівництва культових будівель;
- § незавершеність процесу нормалізації відносин між УГКЦ, РКЦ та православними церквами, встановлення між ними стабільно толерантних відносин;
- § обтяженість позицій ряду конфесій тягарем взаємної недовіри, упередженостей, підозр, звинувачень, що нерідко мають історичні корені, огрублені і безпідставно загострені на побутово-конфесійному рівні, що додатково ускладнює міжконфесійні відносини;
- § явний чи прихований опір з боку стихійно солідаризованих християнських церков, релігійних організацій поширенню нехристиянських релігійних організацій, новітніх культів (зокрема, орієнталістського спрямування, неоязичництва, синтетичних релігій тощо) у християнопанівному релігійному просторі;
- § недостатньо надійна на сьогодні нормативно-правова, законодавча база для врегулювання державно-церковних, міжконфесійних, державно-конфесійних, міжцерковних відносин, для попередження екстремістських та фундаменталістських тенденцій на основі повного забезпечення свободи совісті та релігійної свободи, для створення належних умов для функціонування церков та релігійних організацій;
- § недотримання повною мірою в правозастосовчій практиці міжнародно-правових, зокрема, європейських норм щодо ставлення до релігійних меншин, новітніх релігійних рухів тощо, особливо на регіональному рівні;
- § некоректне втручання державних, політичних, у тому числі іноземних, чинників у релігійно-церковні процеси в Україні, що нерідко призводить до посилення міжконфесійної напруги, ухилення сторін від переговорного процесу щодо

нормалізації релігійної ситуації, тенденційного використання подій і явищ політичного, суспільного, етнокультурного, релігійно-церковного життя в країні для декларування окремими конфесіями своєї непоступливості, відмови від діалогу з проблемних питань тощо.

Кожна з названих вище проблем, носить на сьогодні реально чи потенційно конфліктогенний щодо міжконфесійних відносин характер і, не зважаючи на систематичні декларації церков, релігійних організацій про своє прагнення до порозуміння, толерантності, готовності до діалогу тощо, в ряді випадків виливається в конфронтаційні, далекі від поміркованих заяви чи акції сторін міжконфесійних відносин.

Названим причинам конфліктогенного характеру в міжконфесійних відносинах відповідають негативні соціально і конфесійно значущі форми вияву ускладнень відносин між конфесіями.

Конкретними негативними виявами ускладнення міжконфесійних відносин при цьому стали:

- § силові методи захоплення культових будівель, майна, інших приміщень;
- § ігнорування сторонами конфлікту рішень судів, недовіра до правового шляху розв'язання спірних питань;
- § конфесійна заангажованість ряду місцевих органів влади у прийнятті рішень, значущих для міжконфесійних відносин, в силу чого судами свого часу були скасовані десятки рішень місцевих органів влади стосовно адресності передачі культових будівель;
- § некоректні, нетолерантні, образливі виступи, висловлювання, публікації представників ряду конфесій на адресу опонентів з числа інших конфесій;
- § апеляція конфесій до державних органів різних рівнів з пропозиціями вжити адміністративних заходів до церков-опонентів тощо.

Тому й на сьогодні доводиться говорити про повну відсутність безпосереднього діалогу між найчисельнішими релігійними об'єднаннями в Україні – УПЦ МП та УПЦ КП – з питань подолання розколу в православ'ї; триваючі суперечки, протистояння між конфесіями за культові будівлі, майно, господарські приміщення, що перебували в державній чи комунальній власності і тепер передаються законним власникам; використання частиною віруючого загалу будь-яких подій, процесів, акцій (історичних чи сучасних), як приводів для демонстрації особливої позиції церкви, акцентації на тому, що розділяє, а не об'єднує церкви, співіснуючі в країні, регіоні, населеному пункті і т.п. Саме в такій деструктивній тональності були використані окремими біляцерковними політизованими групами, громадськими біляцерковними організаціями факти передачі Свято-Успенської церкви – УПЦ, Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря – УПЦ КП, візит Папи Римського Івана Павла II до України, перенесення Патріархату УГКЦ до Києва та ін. Якщо на початку 90-х років минулого століття конфліктна аргументація представників названих конфесій зводилася, переважно, до організаційно-канонічних, кадрово-особистісних питань, то нині вона нерідко почала переводитися в площину національних, державних ідентифікацій, набувати характеру гостро політичних звинувачень, зміщуватися з ієрархічного та єпархіального рівнів до парафіяльного, побутового рівня; до вимог до владних структур по суті усунути опонентів із сакрального поля України, що також робить сподівання на примирення чи поліпшення міжконфесійних стосунків у найближчій перспективі досить проблематичними. Схематизоване вирішення конфліктних ситуацій виглядає досить просто:

- § по-перше, встановити справжні причини конфліктності відносин, добитися від сторін відносин щирого бажання усунути ці причини;
- § по-друге, виробити механізм усунення цих причин (тобто як це зробити), що задовольняв би всі сторони конфлікту;

- § по-третє, визначитися хто конкретно буде це робити. В залежності від змісту проблеми їх мають вирішувати, очевидно, або виключно церкви; або виключно держава (повернення культових споруд); або держава і церква (проекти законів);
- § по-четверте, практичне усунення причин конфліктності.

Якщо із встановленням причин ситуація на сьогодні більш-менш ясна, то з трьома останніми позиціями – суцільні складнощі і пов'язані вони, в основному, з відсутністю конструктивного міжцерковного діалогу або з бажанням державних чинників в один момент все вирішити адміністративним шляхом.

І все ж думається, що констатовані складнощі міжконфесійних відносин у сучасній Україні є закономірними складнощами екстенсивного та інтенсивного росту, наслідок непростого набуття досвіду діяльності церков та релігійних організацій в умовах зростаючої свободи совісті, релігійної свободи. В ході становлення України як правової держави, мінімізації залежності конфесій від державно-адміністративного ресурсу, усвідомлення церквами, релігійними організаціями, що їх майбутнє залежить не від близькості до владних структур, партій чи харизматичних лідерів, а від них самих, в країні складатимуться умови для подальшої нормалізації й поліпшення міжконфесійних відносин.

Микола НОВИЧЕНКО (Київ)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Будь-яке суспільство в сучасному цивілізованому світі може ефективно функціонувати лише за умови узгодженості його складових. Цілком зрозуміло, що втрата такої узгодженості в певній сфері буття призводить до дисгармонії розвитку, породжує асиметрію у суспільних зв'язках, в результаті чого виникають конфлікти, які в кінцевому рахунку здатні призвести до неконтрольованих і непередбачених наслідків.

Конфлікт – це взаємодія між соціальними агентами, в якій вони ведуть боротьбу один проти одного. Ця боротьба може носити різний характер, однак сам момент зіткнення сторін, в якому вони прагнуть реалізувати свій проект бачення майбутнього, є обов'язковим для визначення того чи іншого суспільного процесу як конфлікту.

Джерелами конфліктів найчастіше вважають зіткнення інтересів. Саме через призму цього постулату розглянемо феномен релігійних конфліктів.

За своєю класифікацією вони поділяються на макроконфлікти (між народами, націями, державами) і мікроконфлікти (між соціальними і релігійними групами, окремими особами). Не зважаючи на таке звичне і, здавалось би, заспокійливе означення як “мікро”, саме такі конфлікти здатні призвести до значних соціальних потрясінь, нанести шкоду особистості, церкві, суспільству, державі.

Такі конфлікти ми маємо на увазі, характеризуючи релігійну ситуацію в сучасній Україні. Розглядаючи їх як процес, що має цілком визначену мету, зазначимо, що вони завжди виступають як засіб досягнення певного результату, де, як уже відзначалося вище, переслідуються інтереси протидіючих сторін.

Аналізуючи суть міжконфесійних та міжцерковних конфліктів в Україні, слід зупинитись і коротко охарактеризувати релігійну ситуацію в нашій державі, визначити її специфіку, показати найбільш суттєві процеси та тенденції, що відбуваються в релігійному середовищі.

Україна на сьогодні поліконфесійна держава, на теренах якої діє біля 34 тис. релігійних організацій 55 віровизнань.